

Posudok na habilitačnú prácu

Názov práce: Dichotómie v jazyku a semióze

Habilitant: Mgr. Martin Štúr, PhD.

Práca sa venuje na prvý pohľad zvláštnej problematike. Dichotómie sa v jazykovednom výskume tradične považujú za najmenej šťastný prípad. Nastane dichotómia, údaje sa rozčlenia do iba dvoch skupín a výsledok, hlavne pri menšej vzorke, veľa nepovie. V teórii merania je dichotómia najnižšia možná kategorická škála, ktorá sa v priebehu času zjemňuje. Dôkladnejšie čítanie práce však ukazuje, že dichotómie sa tu chápu nie ako metódy výskumu, ale ako východiská a najnižšia úroveň členenia a poznávania v jazyku a semióze všeobecne. S tým je možné súhlasiť, ako i so zámerom skúmať ich kritériá a pojmy ako základ komplexnejších, relevantnejších semiotických modelov. Rozvinutie dichotómie na kvantifikovateľnú škálu a skúmanie ich hraníc, možností ich kombinovania a vytvárania tak komplexných a jasne štruktúrovaných semiotických modelov pri riešení problémov jazyka a semiózy je rozhodne krokom dopredu.

Dichotómia je teda chápaná semioticky ako analytická operácia členiaca celok abstraktne, do pojmov a funkcií, ktoré v skutočnosti nevystupujú samostatne, ale umožňujú celok reflektovať a tematizovať, ako napr. podmet a prísudok vytvárajú v mnohých jazykoch minimálnu ucelenú vetu. Takáto dichotómia vychádza z kritéria umožňujúceho rozlišovať, kvalifikovať a kvantifikovať základné aspekty predmetu nášho štúdia a v následnej syntéze riešiť problémy.

Práca má z hľadiska štýlu a prístupu štyri základné časti. Úvod a prvá kapitola *Ciele, metódy, východiská* tvoria úvodnú časť. Nachádzame tam okrem stručne formulovaného hlavného cieľa mnoho čiastkových východísk a teoretických predpokladov, ktoré asi zaujmú historika jazykovedy a filozofie jazyka, hoci pre súčasnú jazykovedu sa niekedy javia ako krok späť. Z ďalšieho čítania vyplynie, že sa tu priznávajú pôvodné východiská, z ktorých mnohé sú neskôr prekonávané novým, samostatným a zaujímavým spôsobom. Sám autor takéto hypotézy neskôr s Peircom označuje právom ako „vedecké predsudky“. Tento rozsiahly súbor čiastkových hypotéz a teoretických postojov čitateľa pripraví na plodnejšie časti práce, zároveň však skúša jeho trpezlivosť. Preto ho pred vydaním bude treba zredukovať na tie, ktoré sa ďalej testujú alebo jasnejšie vyjadriť súvislosť jednotlivých predpokladov s ďalej preberanou tematikou.

Štylisticky a metodicky sú najlepšie spracované druhá kapitola *Tri základné dichotómie a komplexný semiotický model* a tretia kapitola *Svet v jazyku a v hudbe*. Pomohlo i to, že boli samostatne publikované, zároveň na seba jasne nadväzujú. Chápeme ich ako druhú časť práce, ktorá dosahuje najvyššiu teoretickú úroveň a pred publikovaním nebude potrebovať závažné zásahy.

Tretia kapitola sa venuje trom dichotómiám, ktoré autor považuje za základné pre jazyk a semiózu celkovo a ich teoretickému potenciálu do budúcnosti. Dichotómia *označovaného a označujúceho* je odborníkom dobre známa, napriek tomu sa okrem úvodných kurzov

a občasných odkazov, ktoré majú ďaleko k Saussureovej úrovni, tematizuje v jazykovede výnimočne. Častejšie a plodnejšie sa a ňou pracuje v semiotike a vo filozofii jazyka. Práca nielen odhaľuje mnohé mýty, ktoré sa okolo nej vytvorili – to je skutočne viac vecou historika a filozofa než lingvistu –, ale kombinuje ju s inými kritériami rozlišovania jednotlivých semiotických systémov a prejavov. V jazyku je táto väzba ukázaná ako arbitrárna z hľadiska neexistencie *priameho* vzťahu mentálneho obrazu ako pojmu, myšlienky alebo predstavy a mentálneho zvukového obrazu ako fonologického alebo grafématického zápisu slova, vety alebo textu. Táto väzba však nie je bez historickej, kultúrnej určenosti, ktorá sa dá štatisticky modelovať a predvídať ako stochastická a nie chaotická ani deterministická z vývinového hľadiska a ponecháva náležitý priestor pre individuálnu umeleckú tvorivosť.

V chápaní dichotómie *statického a dynamického* nadväzuje autor voľne na svoju dizertačnú prácu, tu ju spája s mathesiovským pojmom potenciálnosti. Vidí ju ako funkčnú na úrovni členenia vety, stavby textu, vývinu konkrétneho jazyka i jazyka všeobecne, zahŕňa ju do uceleného semiotického modelu, dovádza ju na úroveň neurčitej kvantifikácie a predpokladá možnosť presnej kvantifikácie a spracovania.

Pojem *reflexie* ako vlastnosti semiotického procesu ako takého spracováva originálnym spôsobom. Opiera sa síce o text na Slovensku i v Nemecku takmer zabudnutého filozofa Unamuna, keď *reflexívne* ako sprostredkujúce, patriace semiotickému systému, dobe a spoločstvu, stavia na začiatku do dichotomického vzťahu, aby táto dichotómia prešla, rovnako ako predchádzajúce, na úroveň jasne kvantitatívne spracovateľného kritéria v rámci komplexného semiotického modelu.

Nasledujúca kapitola *Svet v jazyku a v hudbe* je jasne neskoršia a ostro postulované definície a až autoritatívne postoje v predchádzajúcej kapitole testuje na porovnávaní jazyka a hudby ako semiotických systémov. Jednotlivé kritériá a uzavretý semiotický systém na základe troch dichotómií predchádzajúcej kapitoly sa ukazuje ako obmedzene funkčný a pridávajú sa ďalšie kritériá podľa špecifických vlastností systému, a problému. Výsledný systém je otvorený, okrem predchádzajúcich sa rozširuje o relevantné kritériá, na základnej úrovni vyjadrené dichotómiou z ktorých je pre nás zaujímavý protiklad *kvalitatívneho a kvantitatívneho*, tu ešte vyjadrené na základe diela Fregeho, ktorý je ešte starší než Saussure, Unamuno a Mathesius.

Celkovo táto časť práce pôsobí presvedčivo, ucelene, miestami až objavne. Nechýbajú nedostatky a jednostrannosti, ale do značnej miery kompenzuje vytrvalá snaha ich korigovať a prekonávať. Je to teoretický text na vysokej úrovni.

Nasleduje štvrtá kapitola *Reflexia jazyka v spore o noetiku počas vojnového Slovenského štátu a pred komunistickým prevratom*, ktorá pre nás predstavuje tretiu časť práce a skúma chápanie jazyka znova a ešte výraznejšie z filozofického a historického hľadiska. Ukazuje, ako bol vývin vedy deformovaný ideologickými kritériami, predsudkami a politickou mocou. Nič nového. Z teoretického hľadiska je tu zaujímavý vzťah poznávania a jazyka z hľadiska dvoch škôl, z ktorých jedna tvrdila, že všetko poznanie je bezprostredné, vrátane diskurzívneho, druhá, že všetko je sprostredkované, vrátane toho najpriamejšieho zmyslového poznávania, čím sa obe pripravili nielen o spoločnú pôdu a kritérium, ktoré sa dalo ako škála stupňov sprostredkovanosti omnoho lepšie použiť, ale vymstilo sa i jeho účastníkom.

Táto časť bola takisto už časopisecky vydaná, redukované sú časti pre zameranie práce ako celku irelevantné, teoretické zameranie je explicitnejšie, dráždia náznaky mravoučnosti, v teoretickej práci zbytočné, nie je toho veľa a pred vydaním by ich bolo dobré odstrániť.

Piata až siedma kapitola sú kratšie a pred vydaním práce by mali ešte aspoň jednu autorskou a následne jazykovou redakciou. Zdá sa, že tvoria štvrtú časť práce, poslednú napísanú a potrebujúcu ešte pozornosť z hľadiska vnútorného usporiadania, ktoré zvyšuje čitateľnosť predchádzajúcich kapitol.

Piata kapitola *K možnostiam kvantitatívnej lingvistiky* sa zvonka, z teoretického hľadiska a očividne pri prvom stretnutí venuje oblasti výskumu, ktorá má iné východiská, inú tradíciu a hlavne kritériá ako ostatné časti práce. Vyznačuje sa hľadaním spoločného jazyka a zmysluplného dialógu, ktorý si vyžaduje okrem iného porovnanie pojmového aparátu, metód a predpokladov. Toto porovnanie sa ukazuje ako nielen možné, ale i ako potrebné pre pokrok vo vedeckom i filozofickom skúmaní jazyka. Znova sa vracia ku vzťahu kvalitatívneho a kvantitatívneho modelovania a spracovávanía javov, tento krát na základe omnoho modernejšieho diela, ktoré vzniklo pod vedením Reinharda Köhlera. Nachádza spoločnú pôdu tak s konštruktivismom ako i s výsledkami, ktoré kvantitatívna lingvistika prináša.

Šiesta kapitola sa venuje jednému z najnovších problémov filozofie jazyka a všeobecnej lingvistiky. Ide o problém rekurzívnosti jazyka, teda o jeho schopnosť vracania sa k tej istej téme a jej rozvíjania. Moderný lingvista Chomski, ktorý bol v práci viackrát kritizovaný, ju považuje za základnú vlastnosť jazyka. Rovnako ako je však neopodstatnené považovať vlastnosti získané na základe obmedzeného počtu jazykov za všeobecné vlastnosti jazyka ako takého a akúkoľvek gramatiku za univerzálnu, len preto, že patrí viacerým jazykom, rovnako je ťažko prijateľný predpoklad, že táto rekurzívnosť má existovať už na úrovni vety v každom jazyku, pretože existuje vo viacerých. Takéto indukčné súdy sú vždy potenciálne falzifikovateľné. Tento nie je výnimkou. Z teoretického hľadiska ide o rozlíšenie jednoduchej a viacúrovňovej vetnej štruktúry, v jednoduchej je v skúmanom jazyku rekurzívnosť dosahovaná v rámci medzivetne opakovaním a nie nahrádzaním členov.

Posledná siedma kapitola sa venuje protikladu *preložiteľnosti a nepreložiteľnosti*, alebo *univerzálnosti a kultúrnej špecifickosti* výrazu, pojmu a textu. Tu podľa všetkého extrémne prípady na úrovni textu neexistujú, pri dobrom preklade sa často odlišujú pojmové a vetné štruktúry, čo sa dá dobre kvantitatívne spracovávať.

Prácu ukončuje záver, ktorý je vlastne prehľadom omnoho početnejších záverov jednotlivých častí. Záverečný pohľad na možnosti dichotómií sa ukazuje ako realistickejší, otvorenejší a funkčnejší, ako sa javil na začiatku.

Resumé je v španielčine, v poriadku, je to svetový jazyk, ale pre publikovanie bude vhodnejšie anglické.

Celkovo ide o vydarenú teoretickú prácu o jazyku, hlavne cudzom, vždy s ohľadom na jeho kultúru, pričom prevažuje teoretický, historizujúci a filozofujúci prístup, a to na vysokej

úrovni. Po zapracovaní pripomienok odporúčam vydať. Zodpovedá kvalitou a tematicky udeleniu vedecko-pedagogického titulu docent v odbore Cudzie jazyky a kultúry.

Požiadavkám zodpovedajú alebo ich často mnohonásobne prekročujú i kvantitatívne údaje o publikačnej, pedagogickej a organizačnej činnosti a to, čo je dostupné, potvrdzuje i kvalitu a samostatnosť uchádzača v teoretickej a interdisciplinárnej oblasti. Profil vyučovaných predmetov a vedených prác ukazuje možnosť striktnejšie praktického lingvistického smerovania aj publikačnej činnosti do budúcnosti, predovšetkým v spolupráci, tento trend ukazujú už viaceré spolupráce v tomto smere.

Po zvážení habilitačnej práce, ako i údajov v habilitačnom spise a mne známej vedeckej a pedagogickej činnosti navrhujem Mgr. Martina Štúra, PhD. na udelenie vedecko-pedagogického titulu docent v študijnom odbore: 2.1.32 Cudzie jazyky a kultúry.

Lüdenscheid, 12.6.2015

Prof. Dr. Gabriel Altmann
profesor Bochumskej Univerzity v.v.